

Васильченко Оксана Петрівна

кандидат юридичних наук
доцент кафедри конституційного права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

До питання про співвідношення категорій рівності та рівноправності

Конституція України, міжнародно-правові акти, документи, ратифіковані Україною, та її внутрішнє законодавство свідчать про досягнення високого рівня у розробці і декларуванні принципу рівності.

Однак ми сумніваємося чи справді законодавча регламентація принципу рівності є досконалою, такою, що відповідає сучасному соціально-економічному становищу України; чи законодавчо закріплений принцип рівності та механізм його охорони здатні реально забезпечити декларовану рівність.

Ці сумніви у нас з'явилися після аналізу співвідношення положень Конституції УНР і Основного державного закону УНР та новітньої Конституції України. З'ясовано, що трактування принципу рівності у сучасній Конституції та Основних законах УНР 1918 і 1920 рр. в основному ідентичні. Виходить, що розуміння принципу юридичної рівності залишається незмінним вже близько 100 років. Тому виникає питання, чи свідчить це на користь сучасного українського законодавця, а чи необхідні певні зміни з метою вдосконалення чинної системи права.

У науці відсутнє єдине розуміння правової природи рівності й рівноправності. У Конституції України вжито обидва ці поняття. Наукові поняття – це змістовні уявлення про закономірне і суттєве в явищах і процесах оточуючого світу. Як зазначав А.М. Васильєв, під час оцінки юридичних понять на перший план виступає питання про те, наскільки правильно, адекватно і об'єктивно відображено в них пізнання дійсності [3]. Тож, як в теоретичному, так і в практичному аспектах важливо з'ясувати зміст понять рівності й рівноправності, їх взаємозв'язок.

В.О. Патюлін під рівністю розумів фактичну наявність у людей однакових (рівних) соціальних можливостей для задоволення потреб, реалізації інтересів, досягнення мети. А рівноправність, зазначав він, – є закріплений принцип рівності громадян перед законом, тобто юридично закріплена рівність можливостей, і відсутність у законах будь-яких обмежень (чи, навпаки, привілей) відносно тих чи інших категорій громадян, за тією чи іншою соціально значущою ознакою (стать, національність, віросповідання тощо) [17]. І.Є. Фарбер розглядав рівність прав і обов'язків у трьох аспектах: по-перше, як соціально-економічну категорію; по-друге,

© Васильченко О.П.

як юридичний принцип усіх галузей права; по-третє, як окремі види права на рівність. Соціально-економічна рівність, на його думку, юридично закріплюється у рівноправності громадян, при цьому рівноправність виступає як загальний принцип для усіх галузей права. Юридична рівноправність, зазначав І.Є. Фарбер, включає рівність перед законом і судом, рівне право на звернення до суду за захистом своїх прав, а також рівні права і обов'язки за наявності однакових обставин (юридичних фактів) і юридичних умов (правосуб'єктності) [18]. М.П. Орзіх переконаний, що рівність людей у конституційному (правовому) розумінні – це насамперед рівноправність, рівність прав, рівність перед законом, незалежно не лише від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних поглядів, статі, етнічного і соціального походження, майнового стану, місця проживання, мови, але й від будь-яких інших обставин [16].

М.С. Бондар розглядає рівноправність громадян більш широко, як свого роду режим взаємовідносин людини й громадянина з суспільством і державою, який характеризується й соціальними аспектами (досягнутим рівнем соціальної рівності), і нормативно-правовим змістом (досягнутим рівнем правової рівності), тобто режим рівноправності – категорія соціально-правова. На його думку соціально-правовий режим рівноправності можна визначити як особливий правовий режим взаємовідносин людини й громадянина з суспільством і державою, який діє на основі оптимального поєднання демократичних цінностей свободи і рівності з використанням юридичних стимулів (у вигляді пільг, компенсацій, заохочень, привілеїв, обмежень) і створює сприятливі умови для задоволення потреб у рівності громадян у всіх сферах життя [2].

В.Є. Чиркін підкреслює, що слід розрізняти поняття «рівність» і «рівноправність», оскільки люди нерівні за своїми фізичними і психічними можливостями, за рівнем життя, іншими характеристиками, і в цьому відношенні жодне право не в змозі їх урівняти [20].

М.В. Баглай ототожнює зазначені поняття. Він вважає, що обидва вони вживаються як синоніми для позначення однакової міри свободи кожної людини. Зміст рівності і рівноправності передбачає відсутність неузаконених привілеїв і заборону дискримінації за будь-якими підставами [1].

На думку П.М. Рабіновича, рівноправність – це однаковість, тобто рівність, прав людини і громадянина у всіх і кожного. Вона поділяється на загально-соціальну та юридичну. Загально-соціальна рівноправність – це однаковість основних прав і свобод кожної людини, тобто вона полягає у фактичній рівності прав і свобод людини. Юридична рівноправність – це однаковість, рівність юридичного статусу державно-правоздатних суб'єктів, насамперед, рівність їх основних (конституційних)

прав та юридичних обов'язків. Вона полягає у формальній рівності прав і свобод. Рівність людей – це фактична, реальна однаковість їхніх соціальних можливостей у використанні прав та свобод людини й у виконанні соціальних обов'язків [8].

Відповідно до тлумачного словника рівність – це рівне становище людей у суспільстві, що виражається в однаковому ставленні до засобів виробництва і в користуванні тими самими політичними і громадянськими правами. А рівноправність – користування однаковими, рівними з ким, чим-небудь правами [4].

Рівність, як вважає О.С. Мордовец, це не юридична категорія, а соціально-моральне, політичне явище. Рівність - це ідеал, загальнолюдська цінність, гарантія правового, політичного й соціального порядку, це оціночний критерій відповідності ідеалу й реальності його втілення в конкретній, соціально значимій сфері громадського життя. Рівноправність - це, насамперед, рівні можливості суб'єктів прав людини [15, с. 8].

Л.Д. Воєводін під час визначення поняття «рівність» виходить із наступного положення, висловленого Ф. Енгельсом: «рівність полягає скоріше в тім, що з тієї загальної властивості людей, що вони є людьми, з рівності людей як людей вона виводить право на рівне політичне й відповідно соціальне значення всіх людей або, принаймні, всіх громадян даної держави або всіх членів даного суспільства» [5, с. 68]. Тобто саме в рівному, однаковому значенні всіх людей у сфері політичного, правового, соціального й економічного життя суспільства й полягає головне розумінні рівності. Рівноправність же, саме по собі категорія багатоаспектна. Вона означає, що: кожному члену суспільства держава надає рівні з іншими його членами юридичні можливості; із закону випливають для нього рівні обов'язки; здійснення прав і обов'язків забезпечується йому на рівних підставах. Таким чином, ряд авторів поняття «рівність» представляє як певну теоретичну абстракцію, що конкретизується через поняття «рівноправність» [7, с. 64].

В той же час слід відзначити, що попри проголошення і гарантування рівноправності, не можна повністю звільнити суспільство від різниці в соціальному статусі, матеріальної нерівності. Це пов'язано з тим, що за своїми природними здібностями, освітою, родом занять, свідомістю, психологією люди не є нерівними. Тобто, фактичної рівності між людьми не існує і бути не може, оскільки всі відрізняються за своїми індивідуальними параметрами. Як зазначає Ф.А. Хайєк, «цілковита рівність більшості людей може означати лише однакове підкорення широких мас наказам певної еліти, що може задовольнити тільки державна влада з тоталітарними повноваженнями» [19, с. 120].

В радянський науці, метою суспільства ставилося досягнення фактичної рівності. З погляду марксизму-ленінізму формальна рівність - це буржуазне право,

буржуазне «рівне право», а фактична рівність - задоволення споживчих потреб «по потребах». Розвиток нижчої фази комунізму, соціалізму, до його вищої фази, повного комунізму, означає рух «далі від формальної рівності до фактичного, тобто до здійснення правила «з кожного по здатностях, кожному по потребах». Звідси формальна рівність, розглянута як рівне стосовно рівних, протиставлялося фактичній рівності, що досягалося через нерівне відношення до нерівних людей. І хоча справедливість, наприклад, у соціалістичному суспільстві оцінювалося як діалектичне поєднання елементів рівності й нерівності, насамперед, зверталася увага на досягнення фактичної, соціальної рівності, соціальної однорідності суспільства. При такому підході категорія «формальна рівність» відсувалася на задній план. Політика загального зрівняння не сприяє реалізації прав і свобод особи. При цьому не слід забувати, що правосуб'єктність та суб'єктивні права будь-якої особи не є тотожними. Неповнолітній і божевільний не можуть користуватися усіма правами нарівні з іншими особами [6, с. 54]. Формальна рівність полягає насамперед в тому, що для всіх учасників суспільних відносин встановлюються й застосовуються єдині правові засоби, які становлять основу механізму правового регулювання, тобто норми права, юридичні факти, акти реалізації прав і обов'язків.

Рівноправність вимагає, щоб усі громадяни мали рівні права й обов'язки, а оскільки останні можуть бути зведені до поняття юридичних можливостей вільновольових дій людини і його індивідуального розвитку, то рівноправність означає реальну наявність у всіх громадян однакового об'єму таких можливостей [12]. Однак, незважаючи на гарантування рівноправності, в суспільстві неминуче буде зберігатися нерівність соціальних статусів населення, матеріальна нерівність, оскільки люди нерівні за своїми природними здібностями, освітою, родом занять, свідомістю, психологією тощо. Тобто, фактичної рівності між людьми не існує і бути не може, оскільки всі відрізняються за своїми індивідуальними параметрами. Цілковита рівність більшості людей може означати лише однакове підкорення широких мас наказам певної еліти, що може задовольнити тільки державна влада з тоталітарними повноваженнями [19]. Минуле нашої держави свідчить, що політика загального зрівняння не сприяє реалізації прав і свобод особи. Крім того, треба враховувати, що кожна особа має різну правосуб'єктність і тому суб'єктивні права, що реалізуються кожним суб'єктом, не є однаковими. Неповнолітній і божевільний не можуть користуватися усіма правами нарівні з іншими особами [6]. За словами Ф. Люшера, рівність не є природною, а повне викорінення нерівності означає повстання проти людської природи [11].

У зв'язку з вищевикладеним слід відзначити, що люди між собою є не рівними, а рівноправними. Конституція України не містить норм, які виключили б можливість

виникнення випадків нерівності. Насамперед, мова може йти про соціальне та матеріальне розшарування суспільства, яке є все більш помітним в нашій країні. Це пов'язано із закріпленням в Основному Законі права приватної власності та свободи підприємницької діяльності. В той же час не слід забувати, що в ч. 2 ст. 24 Конституції України встановлюється, що не може бути привілеїв чи обмежень залежно від майнового стану, люди незалежно від їх соціального походження визнаються рівними і повноправними учасниками суспільного життя, наділеними свободною волею і тому здатними відповідати за свої дії і їх правові наслідки [9, с. 32]. Основний Закон не допускає «імунітету» для соціальних груп і окремих осіб у частині несення ними встановлених обов'язків. Всі громадяни України і кожен з них окремо – незалежно від будь-яких ознак (походження, соціального та майнового стану, роду і характеру занять тощо) повинні поводитися відповідно до вимог, які містяться в Конституції. Винятки у несенні певних обов'язків повинні встановлюватися винятково законами і мають бути обґрунтованими [10, с. 170].

В теорії пропонується «правову абстракцію рівності» розкривати через поняття *рівноправності*. Однак сам по собі цей термін також не є досить певним в силу багатозначності самого терміна «право». Очевидно, що в цьому випадку мова не йде про об'єктивне право, тому що воно споконвічно «є рівним» для всіх учасників суспільних відносин. Рівноправність повинна припускати рівність суб'єктивних прав учасників суспільних відносин.

Не вдаючись до поглибленого дослідження теорії суб'єктивного права, вбачається доцільним навести визначення М.І. Матузова, яке, на наш погляд, є найбільш обґрунтованим. Він вважає, що суб'єктивне право виступає як право-поводження, право-вимога, право-користування, право-домагання [13, с. 100] або, якщо розкрити зміст цього поняття, містить у собі чотири можливості: а) можливість певної поведінки самого уповноваженого; б) можливість вимагати відповідної поведінки від інших осіб; в) можливість вдаватися в необхідних випадках до примусових заходів; г) можливість користуватися певним соціальним благом [13, с. 84].

На наш погляд, поняття «суб'єктивне право» необхідно тлумачити широко, включаючи до його змісту поняття «конституційних прав», як це роблять В.М. Ведяхін, Л.Д. Воєводін, М.І. Матузов, Т.Б. Шубіна та інші автори. Загальні й, насамперед, конституційні права належать не тільки всім, але й кожному. Конституційні права також існують в рамках правовідносин, лише особливих, загально регулятивних, виникаючих з дії норм Конституції й маючих первинний, основний характер [13, с. 85].

© Васильченко О.П.

З огляду на викладене, визначити співвідношення суб'єктивних прав і конституційних прав можна в такий спосіб: всі конституційні права є суб'єктивними, але не всі суб'єктивні права є конституційними.

На нашу думку, «рівність» і «рівноправність» є нетотожними категоріями. Рівність – надзвичайно складне і багатоаспектне явище, яке можна розглядати в правовому, економічному, політичному, філософському, моральному та інших аспектах. А рівноправність розуміється як притаманна виключно юридичній сфері. Відповідно, рівність є більш ширшим поняттям стосовно рівноправності й включає останню.

Використані джерела:

1. Баглай М.В. Конституционное право Российской Федерации. Учебник: Учебник для вузов. – 3-е изд., изм. и доп. – М.: НОРМА-ИНФРА, 2002. – 800 с.

2. Бондарь Н.С. Гражданин и публичная власть: Конституционное обеспечение прав и свобод в местном самоуправлении: Учеб. пособие. – М.: Городец, 2004. – 352 с.

3. Васильев А.М. Правовые категории. Методологические аспекты разработки системы категорий теории права. – М.: Юрид. лит., 1976. – 264 с.

4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. – К., Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.

5. Воеводин Л.Д. Юридический статус личности в России / Л.Д. Воеводин. — М, 1997. — 304 с.

6. Дашковська О.Р. Жінка як суб'єкт права в аспекті гендерної рівності: Монографія. – Х.: Право, 2005. – 224 с.

7. Ефремов А.Ф. Принципы законности и проблемы их реализации /А.Ф. Ефремов. – Тольятти, 2000. – 142 с.

8. Конституція України: Науково-практичний коментар/ В.Б.Авер'янов, О.В. Батанов, Ю.В. Баулін та ін.; Ред. кол. В.Я. Тацій, Ю.П. Битяк, Ю.М. Грошевий та ін. – Х: Право; К.: Концерн « Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – С. 123.

9. Лейст О.Э. Гражданское общество и современное государство / О.Э. Лейст, И.Ф. Мачин // Вестник Моск. ун-та. Сер. 11, Право. – 1996. – № 4. – С. 28-36.

10. Летнянчин Л.І. Конституційні обов'язки людини і громадянина в Україні: проблеми теорії і практики: Монографія / Л.І. Летнянчин. – Х.: СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2006. – 256 с.

11. Люшер Ф. Конституционная защита прав и свобод личности: Пер. с франц. – М.: Изд.гр. «Прогресс» – «Универс», 1993. – 393 с.

© Васильченко О.П.

12. Мальцев Г.В. Иллюзии равноправия : (Правовое неравенство в мире капитала) – М.: Мысль, 1982. – 271 с.

13. Матузов Н.И. Личность. Право. Демократия / Н.И. Матузов. – Саратов, 1972. – 256 с.

14. Матузов Н.И. Правовая система и личность / Н.И. Матузов. – Саратов: изд-во Саратовского ун-та, 1987. – 295 с.

15. Мордовец А.С. Социально-юридический механизм обеспечения прав человека и гражданина / А.С. Мордовец. – Саратов: ВШ МВД РФ, 1996.– 288 с.

16. Орзих М. Конституционная свобода и равенство людей // Юридический вестник. – 1998. – №2.

17. Патюлин В.А. Государство и личность в СССР (правовые аспекты взаимоотношений). – М.: Наука, 1974. – 144 с.

18. Фарбер И.Е. Свобода и права человека в Советском государстве. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1974. – 187 с.

19. Хайек Ф.А. Право, законодавство та свобода. Том 2. Міраж соціальної справедливості – К.: Сфера, 1999. – 200 с.

20. Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран: Учебник. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2002. – 622 с.

У статті проаналізовано особливості конституційного закріплення принципу рівності. Розкрито зміст понять рівності та рівноправності. Визначено співвідношення рівності та рівноправності.

***Ключові слова**: конституційний принцип, рівність, рівноправність.*

В статье проанализированы особенности конституционного закрепления принципа равенства. Раскрыто содержание понятий равенства и равноправия. Определено соотношение равенства и равноправия.

***Ключевые слова**: конституционный принцип, равенство, равноправие.*

The article analyzes the features of the constitutional principle of equality. Discloses the content of concepts of equity and equality. The reference between equity and equality is defined.

***Keywords:** constitutional principle, equity, equality.*

© Васильченко О.П.